

ռագիրները պատրուտեց , այնպէս որ Դաշնակցութիւնը 1794ին ստիպուեցաւ օրէնք մը հրատարակել գրոց և արուեստական գործոց ջնջումը արգելելու համար : Երկու տարի առաջ՝ միայն մէկ անգամով , վանտով հրապարակին մէջ , 2000էն աւելի ձեռագիրներ և յիշատակարաններ այրած էին :

Ներկայ դարու մէջ՝ մեծ գրատան կից Շէրէն և տ'Օզիէ երկու սենեակներ աւելցան , և Լապըտուայեոի հաւաքումը , 100 , 000 հատոր , որ գլխաւորաբար գաղղիական յեղափոխութեան վրայ կը խօսին , 2000 հատոր վոլդէրի և 1500 հատոր Մոն-դէյնի վրայ : Իսկ վերջի տարիներու ամենէն աւելի թանկագին գնմանց մին է Ալպուրնամի հաւաքումը :

1855ին Աղգային մատենադարանը ընդ գրեանս և փոքր հրատարակութիւնս գրեթէ երկու միլիոն հատոր ունէր . ներկայիս միայն գրոց թիւը գրեթէ նոյն չափ է , և ամէն տարի 50 , 000 հատոր կ'աւելնայ :

ՈՒՍՈՒՄՆ ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ

ՅԵԹԵՐՈՊԱ

(Տես յ'էջ 338)

Փ. Մ. ՊՐՈՍԷ

25. Հայաստանի հին պատմութիւն ըստ սրբագիր և բեւոաքանդակ տառից . Sur l'histoire ancienne de l'Arménie, d'après les textes hieroglyphiques et cunéiformes. Ընթերցեալ յ' 13 ապրիլ 1871 :

26. Երկու բեւոաքան արձանագրութեանց վրայ՝ զոր Ռուս-Հայաստանի մէջ գտաւ Գասթնէր : Տեղեկագիր Պրոսէ և Գիւնիք պարոնայց , հանդերձ Լէրշի մէկ յիշատակագրովը . Notice sur deux inscriptions cunéiformes, découvertes par M. Kästner dans l'Arménie russe. Rapport de MM.

Brosset et Kunik; (suivie d'un mémoire de M. Lerche). *Ընթերցեալ յ 3 օգոստոսի 1862* :

27. *Տեղեկագիր զանազան այբերնական ե քեռատառ արձանագրաց հաւաքելոց ի ժիւ Գառթնէր ե յԱտուֆ Պերկէր պարնայց, տախտակաւ մը*. Rapport sur divers inscriptions (alphabetiques et cunéiformes) recueillies par MM. Jules Kästner et Berger; avec un pl. *Ընթերցեալ ի 29 յունուար 1864* :

28. *Դրանօթութիւն ասիական մուսէոնին մէջ գտնուած քանի մի վրական դրամոց վրայ, ե թիպեղեան արձանագրութեան մը որ յ'Էջմիածին*. Note sur quelques monnaies géorgiennes, du Musée Asiatique, et sur une inscription thibétaine d'Edchmiadzin. *Ընթերցեալ ի 25 օգոստոսի, 1867* :

29. *Մենագրութիւն մը հայկական դրամոց վրայ, երկու տախտակով*. Monographie des monnaies arméniennes; avec 2 pl. *Ընթերցեալ ի 20 հոկտ. 1837* :

30. *Արեւելեան դրամական հաւաքման վրայ որ ի կայսերական մենարանին*. Collection numismatique orientale de l'Ermitage Impérial; 1852—1879. *Ընթերցեալ ի 24 ապրիլի, 1879* :

31. *Ուղեգրութիւն մեծարգոյ եղբօր Աւգոստինոսի Բաճենցի, հայ եպիսկոպոսին Նախիջևանու ի կարգէ Քարողոյաց ընդ Եւրոպա*. Itinéraire du très révérend frère Augustin Badjetsi, évêque arménien de Nakhidchévan, de l'ordre des frères Prêcheurs, à travers l'Europe... Traduit... par M. Brosset jeune. (Journal Asiatique, 3^m Ser. Tome III, 1837. p. 209—245, et 401—421) :

32. *Վրաց պատմութեան սկզբնագիր աղբերաց վրայ* : Հատուած Ա. Ժամանակագրութիւն Վախթանկայ : — Հին հայկական համառօտեալ Թարգմանութիւն : — Հատուած Բ. Համառօտ պատմութիւն Վախուչայ, մինչև ի հինգերորդ դար Քրիստոսի. Des sources originales de l'histoire de Géorgie. 1re. article. Chronique de Wakhtang. Ancienne traduction abrégée, en arménien. — 2e. article. Abrégé historique de Wakhoucht, jusqu'au V. s. de nôtre ère. (Journal de S. Pétersbourg, 1841). *Առանձին տպագրութիւն, յ' 39 էջ* :

33. *Տեղեկութիւն հայ գրչագրի մը վրայ, զոր Ակադիմիոյ ընծայեց պարոն Տըհանն, ծերակուտի անդամ*. Notice d'un manuscrit arménien offert a l'Académie par S. E. M. le Baron de Hahn, sénateur. *Ընթերցեալ յ' 7 դեկտ. 1838* :

34. *Առաջարկութիւն կամ մտածութիւն՝ զեռ եւս չհրատարակուած հայ պատմիչաց հաւաքման մը համար*. Երկու հատուածք : Projet d'une collection d'historiens arméniens inédits. Premier article. *Ընթերցեալ յ' 30 հոկտ. 1840*. — Second article. *Ընթերցեալ ի 29 հոկտ. 1841* :

35. Քննադատական վերլուծութիւն Վարդան վարդապետի Ընդհանուր պատմութեան: Առաջին տպագրութիւն հայ բնագրին թարգմանութեամբ ի ռուս, ի ձեռն Մ. Էմին. *Analyse critique de l'Histoire universelle de Vardan*. Edition princeps du texte arménien, et traduction russe par M. N. Emin. Ընթերցեալ յ'7 մարտ 1862:

36. Երանօթութիւն տաճներորդ զարու մատենագիր՝ Թովմայի Արծրունւոյ վրայ. — Notice sur l'historien arménien Thoma Ardzrouni, X. s. Ընթերցեալ յ'12 դեկտ. 1862:

37. Երանօթութիւն Մխիթարայ Այրիւսեցւոյ Հայ պատմին վրայ. — Notice sur l'historien arménien Mkhithar d'Aïrivank. Ընթերցեալ ի 23 յունուարի 1863:

38. Սիւնեաց պատմութիւն Ստեփանոսի Ուսպեւեան, թարգմանեալ ի հայ բնագրէն ի ձեռն Պրոսէի: — Առաջին մասն. Պատմութեան Սիւնեաց զաղղիական թարգմանութիւն, ծանօթութեամբ: — Երկրորդ մասն, Ներածութիւն: — Բովանդակութիւն. 1. Պատմութիւն Սիւնեաց: Յօդուած Ա. Յառաջարան տեղեկութիւնք: — Բ. Նկարագրութիւն (համառօտեալ թարգմանութիւն Ներածութեան ինճիճեան Հօր ի վերայ աշխարհին Սիւնեաց, ի զիրոյն Ստորագրութիւն հին Հայաստանի): — Գ. Տոմարական ցուցակ իշխանաց Սիւնեաց. առաջին ժամանակ: — Դ. Սիւնեաց ե Սիւսական իշխանք, ազգականք կրկին ցեղից, անժամօթ մնացած աստիճաններ, բով: — Ե. Ազգագրական տախտակ Սիւնեաց իշխանաց ե թագաւորաց. երկրորդ ժամանակ: — Զ. Նախընթաց ցուցակաց մէջ յիշուած իշխանաց, ե անոնցմէ դուրս ուրիշ այլոց իշխանաց վրայ տեղեկութիւնք, ըստ պատմիչաց Հայոց: — Է. Կրօնական պատմութիւնն, ըստ ինճիճեան Հօր: — Ը. Կարգ մետրապոլիտան Սիւնեաց (ըստ ինճիճեան հօր, Ստեփանոսի Ուսպեւեան ե Հասանբալ Սարգիս վարդապետի ի գիրն Ճանապարհորդութեանն ի մեծ Հայս): — Թ. Տեղագիր Սիւնեաց աշխարհին (քաղեալ ի յօռալաբանութենէն զոր ի գլուխ Պատմութեան գրոց նորա դրաւ Շահնազար Կարապետ վարդապետ ի տպագրին Փարիզո): Թարգմանութիւն աշխարհագրական տեղեկութեանց Ալիշան Հ. Ղեւոնդ Վ. յիշում Տեղագրին Հայոց մեծաց (տպ. ի վենետիկ. 1855), ե ըստ կրկին երկասիրութեանց ինճիճեան վարդապետի: — Ժ. Դարապաղ կամ Շուշի, ի Հ. Ղեւոնդեայ Ալիշան: — ԺԱ. Վանորայք Հայոց. վայոց ձոր (հետեւողութեամբ Զալալեան Սարգիս վարդապետի յ'Բ հատորի ճանապարհորդութեանն ի մեծ Հայս): — ԺԲ. Վանորայք Գեղարշունեաց գաւառի (ըստ Շահնալթունեանի ի գիրն Ստորագրութեան սրբոյ Էջմիածնի). ԺԳ. Վանորայք Սոթք գաւառի, (ըստ Շահնալթունեանի): — ԺԴ. Վանորայք Արցախ գաւառի, Խաչենից ե Աղուանից: — ԺԵ. Համառօտ տեղեկութիւն Ուսպեւեան Ստեփանոսի վրայ: — ԺԶ. Ազգագրական ցուցակ այն պիտուոր տոհմից՝ որոց յիշատակութիւնն կ'ըլլայ նախեղեալ արձանագրութեանց մէջ:

Մասն Բ. Պատմութիւն Միւնեաց. Շարակարգութիւն անցից և դիպուածոց տանն Միսական, (Թարգմանութիւն Պրոսէի): — Ուղղութիւնք և Յաւելածք: Histoire de la Siounie par Stéphannos Orbélian, traduit de l'arménien par M. Brosset. Première livraison. Histoire de la Siounie (traduction et annotations). — Seconde livraison. Introduction par M. Brosset.

39. Ուսումնասիրութիւնք ի վերայ Միւթարայ Ալրիվանեցոյ, հայ պատմելի, յերեքտասներորդ դարու: Մասն Ա և Բ. Յարարչութենէ աշխարհի մինչ ի սկզբնաւորութիւն քրիստոսական թուականութեան: — Մասն Գ. մինչ ի 1289 թուական Քրիստոսի. Etudes sur l'historien arménien Mkhithar d'Aïrivank, XIII s; I et II parties, de la création du monde au commencement de l'ère chrétienne; III partie. jusqu' en 1289. Ընթերցեալ ի 22 դեկտ. 1864, և յ'13 ապրիլ 1865.

40. Քննութիւն Ուխտանէս հայ պատմելիին հատուածի մը՝ նկատմամբ ենթադրեալ տիրապետութեան աշխարհին վրայ ի Նաբուգոդոնոսորայ. Examen d'un passage de l'historien arménien Oukhtanès, relatif à la prétendue conquête de l'Ibérie, par Nabouchodonosor. Ընթերցեալ ի 4 յունիսի, 1868.

41. Ուսումնասիրութիւն ի վերայ Ուխտանէս հայ պատմելի տասներորդ դարու. — Etude sur l'historien arménien Oukhtanès, X s. Ընթերցեալ ի 5 նոյեմբ. 1868.

42. Միւթարայ Ալրիվանեցոյ՝ ժամանակագրական պատմութիւն. դար ԺԳ. Թարգմանութիւն ի հայէ ի վերայ զըջադրի տաիական մուգէօնին, ի ձեռն Պրոսէի. Histoire chronologique par Mkhithar d'Aïrivank, XIII s. traduite de l'arménien, sur le manuscrit de Musée asiatique, par M. Brosset. Ընթերցեալ ի 22 դեկտ. 1864:

43. Ի վերայ պատմութեան Թովմայի Արծրունեցոյ՝ մատենագրի ի տասներորդ դարու, Թարգմանեալ ի լեզու գաղղիական ի Պրոսէէ. Sur l'histoire composée en arménien, par Thoma Ardzrouni, X s. traduite en français par M. Brosset. Ընթերցեալ ի 28 հոկտ. 1869.

44. Երկու հայ պատմիչք, Կիրակոսի Գանձակեցի յ' ԺԳ դարու, պատմութիւն Հայոց, և Ուխտանեսի Եղեսացոյ ի տասն դարու, պատմութիւն եռամասնեայ, Թարգմանեալ ի Պրոսէէ. Deux historiens arméniens; Kiracos de Gantzac, XIII s. Histoire d'Arménie; Oukhtanès d'Ourha. X. s. Histoire en trois parties, traduits par M. Brosset. Առաջին մասն տպագրեալ ի 1870, իսկ երկրորդն ի 1871:

45. Սամուէլ Անեցի և իր ժամանակագրական երկասիրութեան վրայ բնագնանոր տեսութիւն. Samuel d'Ani; revue général de sa Chronologie. Ընթերցեալ յ'12 հոկտ. 1871:

46. Զհայ պատմիչաց ԺԷ և ԺԸ դարուց. Առաքելի Գաւրիթեցոյ ժա.

մանակագրական գրութիւնը, թարգմանութեամբ և ծանօթութեամբ Պրոսէի : — Տեղեկութիւնք զՋաքարիայ սարկաւազէ Կապոնց, որ հեղինակ է Սոֆի իշխանաց վրայ պատմական յիշատակարանի մը. Des historiens Arméniens de XVII et XVIII siècles. — Arakel de Tauriz; Régistre chronologique, annoté par M. Brosset. Ընթերցեալ յ'81 հոկտ. 1872. — Traduction et annotations. — Notice sur le diacre arménien Zakaria Gabontz, auteur des Mémoires historiques sur les Sofis, XV—XVII siècles. Ընթերցեալ յ'12 նոյեմբ. 1873.

Շարայարեղի

Շ Ի Գ Ա Կ Օ

Յախտեանական քաղաքին և արեւմտեան այս շահաստանին մէջ շատ տարբերութիւն կայ. կ'ըսեն թէ Հռովմ մէկ օրուան մէջ չէ շինուած. իսկ Շիգակոյի համար ասոյդ է այս. Հռովմ եօթնաբլրանիստ է. ընդհակառակն Շիգակո իր կառուցման համար ստիպուեցաւ հող բերել և լեցնել : — Շատ ատեն չէ որ մեռաւ այն պատմական ծերուկը որ իւր աչօք տեսած էր ճախճախուսին քանի մը տանց և Chicauga բերդին մէջև շարուած ցիցերը հետեւալ արձանագրութեամբ. « Զգուշանալի, վասն զի ծովը խոր չէ » :

Իննեւտասներորդ դարը իւր առաջին ամաց շրջանին մէջ, այժմեան Շիգակոյի տեղ՝ միայն ճախնային անպիտան երկիր մը գտաւ. բայց Միչիկան լճին ծայրը գտնուած այս կէտը՝ շատ օգտաւետ և յարմար էր Գանատայի հետ վաճառակցութեան համար, և Ասգորի ընկերութիւնը, որոյ կեդրոնական տունն էր 'ի Մաքինաւ, աստ առեւտրական կայարան մը հաստատեց մորթի վաճառականութեան համար. և այս հաստատութիւնը Հնդկաց ծովային արշաւանքներէն պաշտպանելու համար՝ անմիջապէս մօտը բերդ մը շինուեցաւ, որ նոյն ժամանակ Fort Dearborn կոչուեցաւ. Բայց 1812ին այս բերդին պահանքորդ զունդը՝ բովանդակ շարդուեցաւ. կոտորածիմ կնձնիմ ցայսօր Գէորդ փուլմանի շրջել պալատին զեղեցիկ դարաստին մօտ մարգագետնի մը վրայ կը ցուցնէ մեզ այս բերդին ճիշտ դիրքը :

Այս անգութ դէպքին վրայ չորս տարի անցաւ՝ և սպիտակք դեռ չէին համարձակեր առաջ գալ. մինչև որ վերջապէս Հնդկիք 1816ին այժմեան Շիգակոյի մօտ փառքիկ երկիր մը թողուցին իրենց : Բերդը կրկին շինեցին և դարձեալ պահպան զունդ մը ձգեցին, և կամաց կամաց անժանութ անձանց փոքրիկ խումբ մը ձևացաւ անդ, որ կը ստանային 'ի Հնդկաց կենդա-